

Дослідження/

■ **Олена Заруцька**
Olena Zarutskya

Начальник відділу банківського нагляду управління Національного банку України в Дніпропетровській області, кандидат економічних наук

Ph.D. (Economics), Head of the Banking Supervision Division of the NBU Branch in Dnipropetrovsk Oblast

E-mail: helenzar@yandex.ru

Структурно-функціональний аналіз фінансового стану банків України

Structural and functional analysis of the financial performance of banks of Ukraine

У статті пропонується впровадити в систему банківського нагляду диференційований підхід до окремих структурно-функціональних груп банків, виокремлених з використанням карт Кохонена. На переконання автора, це дасть змогу доповнити наявний інструментарій наглядових заходів методикою аналізу структури та профілю ризиків конкретних банків, враховувати особливості етапів розвитку банківської системи. Методика має рекомендаційний характер, її розроблено з метою поліпшення ефективності банківського нагляду шляхом виявлення сфер підвищених ризиків.

The author suggests that a differential approach to separate structural and functional bank groups, which were formed with the help of the Kohonen self-organizing map, should be implemented in the banking supervision. In author's opinion, it will make it possible to supplement existing supervision technics with the methods for analyzing the structure and profile of risks of certain banks taking into account peculiarities of stages of the banking system development. The author recommends the methods in order to improve the efficiency of banking supervision through detection of high-risk areas.

Ключові слова: банківський нагляд, фінансові показники банків, профіль ризиків, карта Кохонена.

Key words: banking supervision, banks' financial indicators, risk profile, Kohonen self-organizing map.

Продовжуємо тему управління фінансовою стійкістю банківської системи з використанням методики структурно-функціонального аналізу, яка вже порушувалася на сторінках "Вісника Національного банку України" у № 10 за 2013 рік [1], № 10 за 2012 рік, № 4 за 2011 рік. Методика кластерного аналізу фінансових показників банків із використанням карт Кохонена дає змогу формувати сталі однорідні групи банків із подібними показниками активів, пасивів, доходів і витрат, а також однотипною реакцією на зовнішні шоки, тобто з близьким профілем ризиків. Дослідження динаміки таких структурно-функціональних груп банків (СФГБ) та їхніх властивостей створює основу для обґрунтованого управління стійкістю всієї банківської системи, підвищення її резистентності, дослідження особливостей її складових та розвитку диференційованих підходів банків-

ського нагляду залежно від конкретних ризиків у діяльності банків.

ОБґРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ НАГЛЯДУ ЗА СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

В умовах макроекономічної нестабільності значного впливу на розвиток вітчизняної банківської системи набувають різноманітні досить потужні неекономічні чинники, зростають вимоги до адекватності і превентивності наглядових процедур. Згідно з вимогами Базельського комітету з питань банківського нагляду основна суть нагляду полягає в концентрації зусиль у сферах підвищених ризиків, вивченні взаємозв'язків у банківській системі з метою її захисту. Запропонована методика спрямовується на виявлення визначальних характеристик банківської системи

шляхом дослідження ризиків у діяльності СФГБ та розвиток інструментарію раннього реагування на сфері підвищених ризиків.

Дослідження проводилося за даними офіційно оприлюдненої звітності вітчизняних банків, починаючи з 2006 року, та охоплює докризовий період активного розвитку банківської системи, кризи 2008–2009 років, посткризове відновлення до середини 2013 року та наступний період, що має ознаки втрати фінансової стійкості. На відміну від попередньої кризи, яка була зумовлена переважно світовими чинниками і тенденціями та супроводжувалася класичними явищами погіршення активів, ліквідності, фінансового результату банків, сучасний період реалізації різноманітних ризиків є насамперед наслідком внутрішніх економічних дисбалансів української фінансової системи та економіки загалом.

Слід зазначити, що питання фінансової та функціональної рівноваги усього ринку банківських послуг не вважається пріоритетним для традиційного мікропруденційного банківського нагляду, спрямованого на фінансову стійкість окремих банків. Водночас новітні підходи макропруденційного нагляду спрямовують його інструментарій на захист фінансової стійкості системи в цілому, виявлення ключових елементів, здатних спричинити найбільші втрати для економіки.

Банківська система України складається зі значної кількості різних за розміром та специфікою операцій банків, які зберігають сталі структурно-функціональні відмінності. У періоди кризи спостерігається суттєве структурно-функціональне розбалансування банківської системи, зростання кількості проблемних банків із підвищеними ризиками в діяльності, що справляє значний негативний вплив на перебіг економічних процесів. Формування послідовних карт Кохонена на основі квартальної звітності банків свідчить, що у періоди між кризами розподіл СФГБ є майже незмінним, тоді як на етапах втрати рівноваги система отримує нові якісні характеристики та властивості, зважаючи на які мають формуватися пріоритети банківського нагляду.

Взагалі структурно-функціональний метод у кібернетиці визначається як підхід до опису і пояснення систем, за якого досліджуються їхні елементи і залежності між ними в рамках єдиного цілого. При цьому кожен елемент виконує притаманні йому функції, що задовольняють потреби системи, а діяльність складових елементів програмується загальною структурною організацією, займаними ними позиціями і виконуваними ролями. Головне завдання управління великими системами полягає в пошуку і реалізації таких управлінських впливів, які в умовах зовнішніх і внутрішніх збурень зможуть забезпечити гомеостатичний стан функціонування і розвитку системи.

Дослідження свідчать, що визначальною умовою поведінки складних економічних систем є їхня нерівномірна самоорганізація, функціональна стійкість у нерівноважних умовах. Якщо рівновага — це необхідна умова стаціонарного існування управлінських систем, то нерівноважний стан є істотним моментом переходу в нову якість, за якої управлінська система переходить на інший рівень організації і продуктивності. Набуваючи в но-

вих умовах функціонування стабілізуючого стану, управлінська система проходить свої врівноважені стани як проміжні етапи на траєкторіях нерівноважної самоорганізації.

У філософії структурно-функціональний аналіз визначається як метод дослідження системних об'єктів, насамперед соціально-економічних систем, різних форм суспільного життя на основі виділення в них структурних складових і їхньої ролі (функції) в системі. У рамках структурно-функціонального підходу в соціології вироблено правило дослідження будь-яких систем: для виявлення сутності певного об'єкта потрібно проаналізувати основні його функції в ширшому контексті, а для цього слід шукати прямі і побічні наслідки, позитивні та негативні прояви.

Повертаючись до проблематики оцінювання фінансової стійкості банківської системи та окремих банків, слід зазначити, що її зміст розкривається через ряд показників, серед яких традиційно виділяють обсяг і структуру власних коштів, рівень дохідності і прибутковості, дотримання встановлених показників ліквідності, платоспроможності, концентрації активів і пасивів, обсяг сформованих резервів під кредитні ризики, ліміти відкритої валютної позиції тощо. Метою збалансованого і сталого розвитку банку є забезпечення прийняттого рівня надійності, що виражається в достатньому рівні капіталу, обґрунтованому розподілі активів за групами ризику та формуванні достатніх резервів, ліквідності, що проявляється в управлінні активами і пасивами, рентабельності, толерантному управлінні системою банківських ризиків тощо [5].

Порівняльні дослідження фінансової стійкості банків свідчать про наявність у більшості з них постійних структурно-функціональних відхилень від збалансованого розподілу основних агрегатів активів і пасивів, доходів і витрат. Навіть якщо певна функціональна спеціалізація, що супроводжується відповідним структурним дисбалансом, забезпечує банку ті чи інші тимчасові переваги, її наслідком стає підвищення вразливості банку до впливу негативних зовнішніх чинників та можлива втрата фінансової стійкості. Такий висновок підтверджений прикладами багатьох банків, котрі втрачали фінансову стійкість під час економічної кризи. Відповідні ризики потребують адекватних заходів контролю, управління, покриття.

Методичні підходи сучасного банківського нагляду є універсальними для всіх банків, вимоги та умови застосування заходів впливу не залежать від суттєвих відмінностей їхніх фінансових показників. Також стандартними є процедури безвізного нагляду та інспектування. Водночас мета впровадження, інструментарій та наслідки наглядових заходів для різних банків мають суттєві відмінності. Застосування таких процедур, як обмеження чи зупинення операцій, переведення до категорії проблемних або неплатоспроможних змінює структурне співвідношення на ринку банківських послуг та опосередковано впливає на галузеву конфігурацію економіки в цілому.

Доповнення існуючих процедур методикою структурно-функціонального аналізу дасть змогу поєднувати однорідні об'єкти банківського нагляду та розвивати диференційовані підходи, адаптовані під специфічні профілі ризиків цих груп. У результаті структурно-функціонального аналізу можна виявити найвразливіші до зовнішніх шоків сфери діяльності банків, оцінити рівень дестабілізації розвитку банківської системи та прийняти рішення про застосування тих чи інших заходів впливу з огляду на потребу загального збалансованого розвитку системи.

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СТРУКТУРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ

З метою виокремлення СФГБ зроблено систему структурних індикаторів, розрахованих за даними оприлюдненої звітності банків. Це такі індикатори:

- ефективності діяльності банків ROA (рентабельність активів);
- адекватності капіталу CA (відношення балансового капіталу банку до активів);
- якості активів RA (відношення резервів під кредитні ризики до активів);
- структури активів: SAV (частка високоліквідних активів у загальній сумі активів), SAM (частка міжбанківських активів), SAU (частка кредитів юридичних осіб), SAR (частка кредитів фізичних осіб), SAC (частка цінних паперів);
- структури ресурсної бази: SPM (частка міжбанківських зобов'язань), SPFS (частка строкових коштів фізичних осіб), SPFP (частка поточних

коштів фізичних осіб), SPUS (частка строкових коштів юридичних осіб), SPUP (частка поточних коштів юридичних осіб), SPP (частка процентних зобов'язань);

- процентної політики банків: PM (чиста процентна маржа), PD (дохідність процентних активів), PV (вартість процентних зобов'язань);

- непроцентних джерел прибутку: KD (відношення чистих комісійних доходів до активів), TDV (відношення торговельних доходів від продажу валюти до активів), TDC (відношення торговельних доходів від продажу цінних паперів до активів);

- валютної позиції: VL (частка активів у іноземній валюті в загальних активах), VA (відношення різниці між активами і зобов'язаннями в іноземній валюті до загальних активів);

- розміру банківських активів N (порядковий номер у переліку від найбільшого за обсягами активів банку на звітну дату).

Слід зазначити, що упродовж періоду досліджень перелік показників дещо коригувався залежно від порядку надання даних оприлюдненої звітності. Застосування методу нейронних мереж для обробки масивів фінансових показників банків України за 2006–2014 рр. дало змогу виокремити й описати такі СФГБ:

1. G-S – група банків зі збалансованими структурно-функціональними характеристиками;

2. G-SAV – група банків з підвищеним рівнем високоліквідних активів у загальних активах та поточних коштів юридичних осіб у зобов'язаннях;

3. G-SAR – група банків, що спеціалізуються на кредитуванні фізичних осіб;

4. G-SAC – група банків із великою часткою цінних паперів у структурі активів;

5. G-SAM – група банків зі значними обсягами активів, розміщених на міжбанківському ринку;

6. G-SPM – група банків, залежних від міжбанківських ресурсів, із високою часткою активів у іноземній валюті (як правило, це банки з іноземним капіталом);

7. G-SPFS – група банків із порівняно великою часткою вкладів населення в структурі зобов'язань і незначними обсягами валюти балансу;

8. G-SPUS – група банків зі збільшеною часткою строкових коштів юридичних осіб у структурі зобов'язань;

9. G-SPP – група банків зі значними непроцентними зобов'язаннями;

10. G-SPFP – група банків із підвищеною часткою поточних коштів фізичних та юридичних осіб у зобов'язаннях;

11. G-RA – група банків із найгіршим фінансовим станом, неякісними активами, збитковим результатом діяльності.

Окрему групу можуть формувати банки, котрі мають певні відмінності у структурі витрат за конкретний період: підвищену процентну маржу, збитки від операцій з іноземною валютою тощо. При цьому структура активів і пасивів таких банків не має сталих властивостей, притаманних іншим СФГБ. Зазвичай така група є нечисленною, а період її формування – нетривалим.

Для кожної із зазначених вище груп можна ідентифікувати специфічні ризики, диверсифікувати заходи моніторингу з метою своєчасного наглядового реагування на ранні сигнали втрати фінансової стійкості окремими СФГБ. Щоб оцінити індивідуальний ризик банку, важливо встановити його приналежність до певної СФГБ, формалізувати профіль ризику, обґрунтувати наслідки незбалансованості основних агрегатів активів і пасивів та потенційні можливості переходу до груп із вищим або нижчим рівнем стійкості.

При дослідженні банківських ризиків на основі формування СФГБ вивчається ступінь відхилення структурних характеристик відповідних банків від середніх показників банків збалансованої групи, що займає центральну частину карти Кохонена. Дослідження показали тривалу конфігурацію розташування груп на карті та структурно-функціональних характеристик кожної з них, що свідчить про об'єктивну нерівномірність самоорганізації від-

повідних банків. Завдання банківського нагляду полягає в типізації методичних підходів до СФГБ, виявленні банків із підвищеними ризиками, у тому числі з ризиком незбалансованих відхилень, застосуванні запобіжних заходів для відновлення збалансованого розвитку.

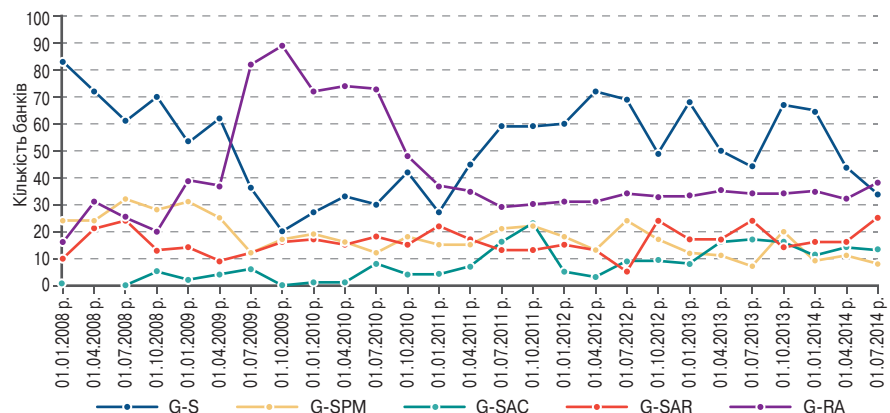
На графіку наведено динаміку розподілу банків на основні СФГБ упродовж 2008–2014 років.

Найбільшу частку в системі зазвичай становить група збалансованих банків G-S. На графіку відображено суттєве скорочення кількості таких банків у 2009 та 2014 роках. Водночас у період кризи 2009 року збільшувалася чисельність банків із найгіршим фінансовим станом, що утворюють групу G-RA. Втрата фінансової стійкості банківської системи проявлялася в переході банків до групи з такими ознаками, як підвищені резерви під кредитні ризики, значний збитковий результат діяльності, високі ставки за активами.

Прикметно, що у 2014 році зменшення збалансованої групи G-S не супроводжується зростанням групи найпроблемніших банків. Натомість погіршується якість банків інших груп, ризики в їхній діяльності розподіляються і зростають залежно від структурно-функціональної спеціалізації.

Одним із пріоритетних об'єктів нагляду, на нашу думку, має бути група банків із високою часткою споживчих кредитів G-SAR, яка на карті Кохонена знаходиться завжди поруч із групою найгірших G-RA (див. рисунок). Банки групи G-SAR мають підвищений обсяг резервів за кредитами, велику частку активів у іноземній валюті, а також високі процентні ставки і чистий комісійний дохід. Ці банки працюють із надмірними кредитними і валютними ризиками.

Графік. Розподіл банків на окремі структурно-функціональні групи протягом 2008–2014 років

Важливим об'єктом нагляду є група банків, залежних від міжбанківського ринку зі значною часткою іноземної валюти G-SPM. Ця група також розташовується на карті Кохонена поблизу кута проблемних банків G-RA. До 2008 року банки групи G-SPM мали найякісніші активи та найвищу рентабельність в усій банківській системі за низьких процентних ставок за активами і пасивами. Нині ця група характеризується проблемними активами, довгою валютною позицією, залежністю від коштів акціонерів.

Окремої уваги потребує група банків, котрі мають підвищену частку цінних паперів в структурі активів G-SAC. Кількість таких банків почала зростати з 2010 року, і нині група постійно охоплює 7–8% банків, активи яких становлять близько 20% від загальних активів системи. Розташована група G-SAC на протилежній від проблемних банків ділянці карти Кохонена. Показники фінансового результату й обсягів резервів під кредитні ризики у цій групі помірні, але значна концентрація активів у цінних паперах є свідченням підвищених ризиків діяльності цих банків та необхідності вжиття заходів щодо диверсифікації активів.

Погіршення фінансової стійкості системи через перехід банків до груп підвищених ризиків протягом останнього півріччя відтворює глибинні дисбаланси розвитку вітчизняної банківської системи, побудова якої відбувалася за інверсійним, а не класичним типом ринкової трансформації, тобто не за пріоритетами насичення внутрішнього ринку, а за потребами, сформованими зовнішнім ринком на непідготовленому внутрішньому середовищі [3]. Наприклад, бурхливий розвиток кредитування населення, у тому числі в іноземній валюті, що підсилювався конкуренцією банків з іноземним капіталом в умовах недостатньої обізнаності споживачів щодо кредитних та валютних ризиків, відсутності досвіду оцінки власної платоспроможності призвів до зростання проблемного кредитного портфеля банків групи G-SAR, що нині викликає значний соціально-політичний резонанс.

В умовах високих ризиків розвитку банківської системи запропонований підхід до виявлення зон підвищеного ризику сприятиме превентивності наглядових процедур. Відповідна система показників та граничних значень

СФГБ створюють своєрідну систему координат, адаптовану до конкретної фази розвитку банківської системи та особливостей фінансового стану окремих банків та їхніх груп. Це збільшує обґрунтованість і прозорість заходів впливу щодо обмеження або зупинення певних операцій, встановлення граничних показників та нормативів. Постійне зіставлення і порівняння властивостей цілої системи, окремих її сукупностей та елементів забезпечить оперативне виявлення змін і адекватне реагування на особливості профілю ризиків банків, що сприятиме ефективному управлінню ризиками втраченої фінансової стійкості банківської системи.

РОЗПОДІЛ БАНКІВ НА ГРУПИ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЇХНІХ РИЗИКІВ СТАНОМ НА 1 ЛИПНЯ 2014 РОКУ

Загальний вигляд карти Кохонена та схематичний розподіл СФГБ станом на 1 липня 2014 року наведено на рисунку. На кожній карті Кохонена, послідовно побудованій на основі щоквартальної звітності банків, виокремлюється 20 кластерів. При узагальненні даних за досліджуваний період із цих кластерів сформовано одинадцять основних СФГБ за однорідними ключовими ознаками, відмінними від інших груп. Вибрана кількість кластерів забезпечує достатній спектр аналізу властивостей банків і систематизацію їхніх характеристик.

Положення групи на карті Кохонена характеризує рівень ризику: він зростає в напрямку від центру до меж карти і є максімальним у її кутах. Розміщення СФГБ на карті є незмінним протягом досить тривалих періодів, тому момент зміни топології карти слід

вважати своєрідним переломним етапом у розвитку банківської системи.

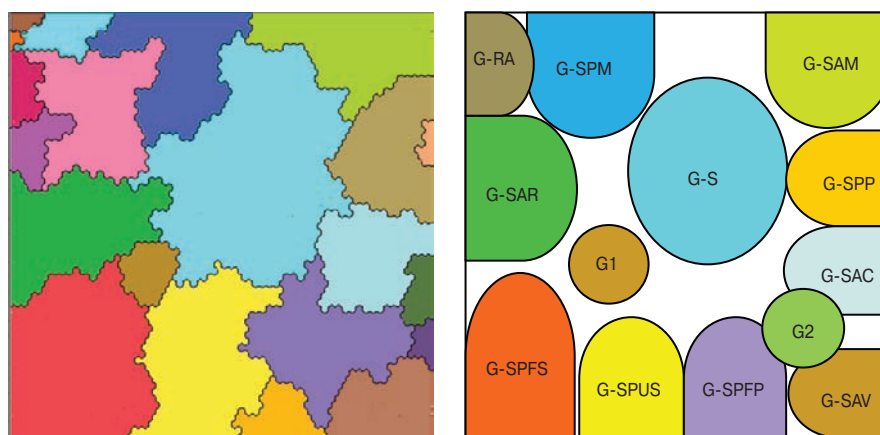
Кожна точка на карті позначає банки з тотожними характеристиками за весь період дослідження. Географічна відстань між точками характеризує схожість показників відповідних банків. Найближчі риси мають банки однієї СФГБ, завдяки чому вони виступають певним базовим об'єктом банківського нагляду. Траєкторія розвитку кожного банку – це ламана лінія, котра послідовно поєднує точки розташування банку на карті за кілька звітних періодів і характеризує ступінь зв'язку цього банку з групами, до яких він належить.

На відміну від більшості традиційних методів статистичного групування довкола певного одного базового показника, методика виокремлення СФГБ за допомогою нейронних мереж враховує одночасно всю сукупність показників, відібраних для аналізу, що є вагомим перевагою даного методу. Розподіл на однорідні групи проводиться без будь-яких суб'єктивних посилянь та обмежень, які можуть містити різноманітні похибки.

Найбільша кількість банків розташована в центрі СФГБ-карти, вони входять до найбільшої за розміром групи G-S і мають найзбалансованіші характеристики. Серед банків цієї групи багато невеликих за розміром, тому їхні сукупні активи зазвичай становлять меншу частку, ніж їхня кількість у системі. Банки не мають суттєвих відмінностей у структурі активів, пасивів, доходів та витрат, рівень ризиків цих банків помірний.

Слід враховувати, що не всі банки центральної групи мають однаково стійкий фінансовий стан, для оцінки якого потрібен ще аналіз траєкторії кожного банку на карті за кілька звіт-

Рисунок. Загальний вигляд карти Кохонена та схематичної СФГБ-карти на 01.07.2014 р.

Примітка. Авторська розробка.

них кварталів та підтвердження тривалого перебування у відповідній групі. Значна частина банків групи G-S під час кризи у 2009 році перейшла до інших, проблемніших сегментів карти. У наступні роки спостерігався зворотний рух: повернення до центру з повним відновленням їхнього кількісного складу та частки у активах.

Великі банки в структурі кожної групи є найбільш інертними – вони довго не проявляють негативних ознак, але й повільно відновлюють свій попередній статус.

На границях СФГБ-карти, а найбільше в її кутах, знаходяться банки з відмінними, особливими рисами. Групи банків із протилежними властивостями мають відповідне “діагональне” розташування на найбільшій відстані одна від одної. Розташування СФГБ на карті характеризує закономірність розподілу значень структурних індикаторів та зв'язок між профілем ризику банків окремих груп. Назви груп походять від структурних індикаторів, що мають найбільший вплив на їхнє виокремлення.

На карті знайшли відображення такі групи банків:

- група **G-RA** – найпроблемніші банки, в крайньому кутовому положенні групи знаходяться банки, котрі переходять у стадію ліквідації, поруч – банки з найбільшими збитками, неякісними активами, завищеними порівняно з ринковими процентними ставками;

- група **G-SAR** – банки, котрі спеціалізуються на кредитуванні фізичних осіб і мають велику частку комісійних доходів у структурі прибутку. Близьке розміщення до групи проблемних банків характеризує підвищені ризики в діяльності цих банків;

- група **G-SPM** – банки, котрі залежать від ресурсів міжбанківського ринку та мають значні обсяги довгої валютної позиції (переважно банки з іноземними акціонерами, які належать до групи великих за розмірами активів). Група також розміщена неподалік від проблемних банків і разом із двома зазначеними вище групами окреслює зону підвищених ризиків у системі;

- група **G-SPFS** – банки, які значну частину ресурсів залучають у вигляді строкових вкладів домогосподарств і, як правило, мають середні й невеликі обсяги активів та завищені ставки вартості ресурсів. Ця група має окремі спільні риси із сусідньою G-SAR з підвищеними ставками за

активами і пасивами. Водночас вона діагонально відділяє верхню праву частину карти від лівої нижньої, на якій розташовано багато невеликих, переважно кептивних банків, залежних від бізнесу власних акціонерів, та інших банків із незначною часткою кредитного портфеля в активах;

- група **G-SAM** – банки, котрі розміщують значну частину активів на міжбанківському ринку і залежать від його ресурсів. Остання ознака спільна із групою G-SPM і пояснює їхнє сусіднє розташування на карті Кохонена, а розміщення у куті свідчить про наявність відчутних структурно-функціональних відмінностей. Група також відділяє зону банків із підвищеними кредитними ризиками (лівий верхній кут карти);

- група **G-SPP** – банки, котрі мають високу частку так званих “інших” непроцентних зобов'язань у структурі ресурсної бази. Банки цієї групи належать до малих кептивних банків із контрольованим рівнем кредитного ризику та ризику ліквідності в умовах надлишкових високоліквідних активів, хоча операційні ризики таких банків є підвищеними, а фінансовий стан нестійким і залежним від підтримки акціонерів;

- група **G-SAC** – банки, котрі мають підвищені частки цінних паперів у активах та доходів від цінних паперів у структурі прибутку. Ця група також потребує особливої наглядової стратегії з огляду на істотну концентрацію активів;

- група **G-SPUS** – банки, значну частину ресурсів яких становлять

строкові кошти юридичних осіб. Характерною ознакою цієї групи є відносно невелика частка коштів у іноземній валюті в структурі активів;

- група **G-SPFP** – банки, в структурі ресурсної бази яких висока частка поточних коштів юридичних осіб, та група **G-SAV** з аналогічною структурою пасивів та надлишковими високоліквідними активами. Ці групи є своєрідним антиподом проблемних банків, розташованих на найбільшій діагональній відстані на карті. Основними ризиками більшості банків цих груп є не кредитні, а операційні і, можливо, репутаційні, пов'язані з проведенням коротких операцій із готівковими коштами та отриманням комісійних доходів;

- група **G1** – банки зі збитковим результатом від операцій з іноземною валютою, та група банків **G2** з підвищеними процентними ставками є незначними за розміром і формуються лише на окремі звітні дати протягом останнього року;

- група **G-S** – найбільш збалансовані банки, які розміщені в центрі карти, займають її значну площу. Зважаючи на великі розміри групи, слід враховувати деяку неоднорідність її структури, часткове перенесення характеристик кластерів, які оточують центральну групу, на прилеглі ділянки цієї групи.

Станом на 1 липня 2014 року розподіл банків між різними СФГБ характеризується параметрами, наведеними в таблиці.

Згідно з даними таблиці центральна група G-S охоплює майже 20%

Таблиця. Характеристики розподілу банків України на структурно-функціональні групи станом на 01.07.2014 р.

№ п/п	СФГБ	Характеристика групи	Кількість банків у групі	Частка від загальної кількості банків у системі, %	Активи групи, млн. грн.	Частка від активів банківської системи, %
1	G-S	Збалансовані банки	34	19.7	479 778	36.8
2	G-SAR	Значна частка роздрібних кредитів	25	14.5	241 038	18.5
3	G-SAC	Значна питома вага операцій із цінними паперами	13	7.5	264 425	20.3
4	G-SPFS	Невеликі ощадні банки	25	14.5	46 590	3.5
5	G-SPM	Залежні від міжбанківського ринку	8	4.6	142 990	11.0
6	G-SPFP	Значна частка поточних ресурсів	4	2.3	15 846	1.2
7	G1	Чималі збитки від операцій із валютою	11	6.4	25 779	2.0
8	G-RA	Проблемні банки	38	22	75 383	5.8
9	G-SAM	Значні обсяги активних операцій на міжбанківському ринку	6	3.5	5 745	0.4
10	G-SPP	Значні безпроцентні ресурси	4	2.3	2 117	0.2
11	G-SPUS	Значні ресурси юридичних осіб	3	1.7	3 158	0.2
12	G-SAV	Надлишкові високоліквідні активи	2	1.2	2 514	0.2
Усього			173	100.0	1 305 363	100.0

банків України, котрі сукупно володіють більш як третьою активів банківської системи. Значну частину займають групи G-SAR та G-SAC, що характеризуються підвищеними ризиками. У портфелях цінних паперів банків групи G-SAC переважно ОВДП, гарантовані державою. За міжнародними стандартами такі цінні папери вважаються низькоризиковими, але проблемною для більшості банків цієї групи є зростаюча концентрація активів, що обмежує їхній розвиток. Частка банків цієї групи в сукупних активах банківської системи значно перевищує їхню частку в кількісному вимірі, що свідчить про наявність у групі великих банків. Група G-SAR є однією з найчутливіших до зовнішніх шоків у зв'язку з неможливістю їх легкої диверсифікації.

Умовний поділ СФГБ-карти однією з діагоналей відділяє банки з високими процентними ставками за активами і пасивами, рівень яких зростає у напрямку до кута проблемних банків, де розташована група G-RA, від іншої половини карти – банків із низькими ставками, найнижчі рівні яких сконцентровано в групі G-SAV кептивних банків із надлишковими високоліквідними активами та поточними ресурсами. Основу дешевої ресурсної бази більшості банків утворюють міжбанківські кредити й інші кошти. Вартість ресурсів суттєво впливає на процентні ставки за кредитами та опосередковано – на якість активів. Показник сформованих резервів під кредитні ризики традиційно був вищим для банків у правій нижній частині карти протягом усіх років досліджень. Таким чином, процентна політика банків значною мірою визначає особливості їхніх профілів ризиків та фінансової стійкості.

Як засвідчив розподіл груп, значна кількість вітчизняних банків має невеликі активи й обслуговує насамперед бізнес, пов'язаний із мажоритарними акціонерами. Малі кептивні (кишенькові) банки легко адаптуються до виконання загальних вимог та економічних нормативів, а структурні характеристики балансу можуть швидко змінюватися під впливом однієї великої операції, відображеної у звітних показниках. Зрозуміло, що профіль ризику таких кептивних банків суттєво відрізняється від класичних ризиків великих банків із розгалуженою мережею відділень та розвинутою клієнтською базою.

Термін “кептивний банк” у науко-

вій літературі застосовується в ширшому значенні як дочірній банк великої промислової або фінансової корпорації. Враховуючи особливості вітчизняного фінансового ринку, зауважимо, що використання визначення кептивного банку доцільно поширити на специфічні групи малих банків, зосереджених переважно на розрахункових операціях акціонерів та пов'язаних із ними формальних чи неформальних груп. Структурно-функціональні характеристики таких банків зумовлюють особливий опосередкований тип реакції на ринкові ризики. З одного боку, завдяки обмеженому колу клієнтів їхня чутливість до системних потрясінь може бути меншою, але слід враховувати, що ці банки відразу реагують на погіршення фінансового стану своїх акціонерів. Серед ліквідованих банків унаслідок кризи чимало представників саме кептивної групи.

Переважна кількість невеликих банків не інтегрована в реалізацію державних програм розвитку інвестиційної діяльності. Функції та можливості таких банків істотно обмежені, а параметри процентної, тарифної політики відображають специфіку операцій, що потребує врахування при виборі наглядових інструментів.

Метод розподілу банків на СФГБ дає змогу отримувати додаткову інформацію про реальний стан і тенденції розвитку кожного окремого об'єкта шляхом порівняння з відповідною групою та узагальнення аналогічних рис, можливість врахування досвіду інших банків для визначення сфер підвищених ризиків. СФГБ відображає якісні особливості групи, ознаки проблемності, профіль ризиків та перспективи розвитку.

Слід підкреслити, що висновки про фінансовий стан банків, отримані за традиційними методиками банківського нагляду, узгоджуються із результатами виокремлення СФГБ. Наприклад, будь-який банк завжди змінює траєкторію на карті в разі застосування заходів впливу банківського нагляду або суттєвих змін у системі менеджменту самого банку. Також встановлено, що банки, акціонерами яких є пов'язані особи, як правило, знаходяться в одній групі на невеликій відстані на карті.

Запропонований методичний апарат забезпечує системний підхід до аналізу фінансового стану банківського сектору, поєднує макроекономічний аспект аналізу та оцінку інди-

видуальних характеристик кожного банку на підставі класифікації об'єктів за структурними показниками, профілем ризиків шляхом графічного відображення на СФГБ-карті.

Аналіз структури СФГБ-карт підтверджує сталу сегментованість вітчизняного ринку банківських послуг, хоча майже всі банки здійснюють повний перелік операцій. Спостерігається значна концентрація ринку, спеціалізація та однорідність реакції близьких за структурою банків на негативні зовнішні чинники.

Запропонований підхід до оцінки фінансової стійкості банків із використанням нейронних мереж для їх групування дає змогу не лише проводити аналіз фактичного рівня фінансової стійкості, а й розробляти сценарії розвитку кожного з банків, визначати їхні наслідки, прогнозувати місце банку на ринку банківських послуг, вивчати ступінь ризиків, притаманних його діяльності. При застосуванні таких заходів впливу, як обмеження або зупинення окремих операцій, розробка програм фінансового оздоровлення, укладення письмових угод щодо поліпшення фінансового стану банків, можливе обґрунтування таких параметрів діяльності, що здатні забезпечити відновлення збалансованого розвитку банку. Впровадження підходів до виявлення, контролю та вимірювання структурного ризику сприятиме розвитку диференційованих інструментів банківського нагляду з метою зосередження його ресурсів на сферах підвищених ризиків.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Формування структурно-функціональних груп банків має на меті розширення методології наглядових процедур, впровадження рекомендацій щодо контролю за банками з урахуванням їхньої структурно-функціональної специфіки.

Методики аналізу фінансової стійкості банків, котрі застосовуються банківським надглядом, повинні бути досить чіткими, зрозумілими для керівників банків, розвинутими та обґрунтованими для коректної оцінки проблематики розвитку банків. У цьому контексті йдеться про зближення інструментарію ризик-менеджменту банків та наглядових органів.

З метою запобігання втраті фінансової стійкості в умовах кризи доцільним є розвиток інструментарію стрес-

тестування та прогнозного моделювання, адаптованих до особливостей розподілу ринку, врахування можливих змін системи показників за різними сценаріями реалізації подій.

Запропонований підхід до виокремлення однорідних структурно-функціональних груп спрямований на розширення підходів до аналізу фінансової стійкості банків шляхом порівняння статистичних показників і загальних обмежень до групування подібних об'єктів та індивідуального підходу до оцінки фінансової стійкості банків за формалізованими процедурами, котрі враховують конкретний етап розвитку банківської системи та специфіку банківських ризиків певного періоду.

Література

1. Васильєва Т., Заруцька О. Розвиток структурно-функціонального підходу до аналізу фінансової стійкості в системі банківського нагляду // Вісник Національного банку України. — 2013. — № 10. — С. 28–35.

2. Гамза В. А. Управление банковскими рисками: Базель-2: революция идеи и эволюция действий / В.А.Гамза, В.Н.Вяткин. — М.: Агротехбанк, 2006. — 210 с.

3. Гриценко А. Системна криза як наслідок базової деструкції економіки України і шляхи її подолання // Вісник Національного банку України. — 2014. — № 5. — С. 8–12.

4. Дебок Г. Анализ финансовых данных с помощью самоорганизую-

щихся карт: пер. с англ. / Г.Дебок, Т.Кохонен; Нац. фонд подготовки кадров. — М.: Альпина, 2001. — 317 с.

5. Заруцька О. П. Банківський нагляд з використанням структурно-функціонального аналізу: теорія, світовий і вітчизняний досвід: монографія / О.П.Заруцька. — Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2013. — 379 с.

6. Міщенко В., Крилова А. Методологічні засади запровадження макропруденційного регулювання та нагляду // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 3. — С. 12–15.

7. Дані фінансової звітності банків України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.

Монети України/

Про введення в обіг пам'ятних монет “180 років Київському національному університету імені Тараса Шевченка”

Putting into circulation the commemorative coins “180 Years of Taras Shevchenko National University of Kyiv”

Національний банк України, продовжуючи серію “Вищі навчальні заклади України”, 31 липня 2014 року ввів в обіг пам'ятні монети номіналами 5 та 2 гривні, присвячені одному з найстаріших і найбільших навчальних закладів України — Київському національному університету імені Тараса Шевченка, осередку освіти і науки, в якому бережуть і примножують традиції, плетуть нові ідеї, формують національну інтелігенцію, підтримують волелюбний дух.

Монету номіналом 5 гривень виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 15.55 г, діаметр — 33.0 мм, тираж — 3 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **15.55**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

Монету номіналом 2 гривні виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса — 12.8 г, діаметр — 31.0 мм, тираж — 20 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі обох монет розміщено: вгорі малий Державний герб України, напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**; стилізовану композицію — на тлі портретів видатних особистостей, причетних до створення та діяльності Київського університету, зображено образ Святого Володимира; внизу номінал: на монеті зі срібла — **5 ГРИВЕНЬ**, на монеті з нейзильберу — **2 ГРИВНІ** та логотип Монетного двору Національного банку України (ліворуч); праворуч — рік карбування **2014**.

На реверсі обох монет на дзеркальному тлі зображено будівлю Київського національного університету імені Тараса Шевченка (на монеті з нейзильберу — будівля червоного кольору, використано тамподрук), пам'ятник Тарасові Шевченку; внизу написи — **180 / РОКІВ, 1834, 2014**; угорі по колу розміщено напис — **КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**.

Художник — Микола Кочубей.

Скульптори — Анатолій Дем'яненко, Святослав Іваненко.

Пам'ятні монети номіналами 5 та 2

гривні “180 років Київському національному університету імені Тараса Шевченка” є дійсними платіжними засобами України та обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їхньою номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

